

ПРИКАЗИ Reviews and Critiques

Русские о Сербии и сербах, Том I: Письма, статьи, Мемуары, „Алетейя”, Санкт-Петербург, 2006, 683 стр.

Интензивније интересовање за радове странаца о Србији и Србима започело је у нас тек у последњој четвртини XX века. Ни тада са системом, почела су, ипак, да се објављују дела странаца. Од њихове појаве на језику оригинала до њихових српских издања делила их је временска провалија дужа од једног века (Феликс Каниц – 1985, П. А. Ровински – 1994, Г. Н. Трубецки – 1994, Мери Дарам – 1997, Албер Мале – 1999, Густав Раш – 2001). Али, без обзира на ово закашњење, као и на мотиве (професионалне, политичке или и једне и друге) – за враћање српске културне јавности далеким посматрачима Србије и Срба никада није касно. Јер, значај тих радова је непролазан са становишта слике Србије и Срба у очима Другог. Да ли је та слика статична или динамична може се закључити тек континуираним праћењем онога што су различити аутори писали у различито време. До потпуније слике и константи које формирају менталитет може довести само систем: превод би следио за преводом.

Са овог становишта, добар је пример *Имагинарног Балкана* Марије Тодорове, историчарке бугарског порекла са међународним угледом. Анализом великог броја извора (белешке дипломата, трговаца, мисионара) – Тодорова је показала етапе кроз које је пролазила западна Европа у свом откривању и размечању Балкана. Ограничавајући се на западноевропске изворе, она, наравно, није користила ниједан извор руског порекла. Независно од схватања да ли је Русија: европска, азијска или евро-азијска земља, изостављање руских извора није продуктивно са становишта ове већ култне књиге. Ти извори употпуњују слику Балкана која произлази из анализа Тодорове. Још важније је да они показују већу подударност него разлике између аутора са Запада и Истока који пишу о Србији и Србима.

Природно је, међутим, да реконструкцију слике о Србији и Србима, на основу руских извора, започну руски историчари. У Институту за славистику Руске академије наука већ више година је у току рад на пројекту *Руси о Србији и Србима*. Његов I том, у серији „Bibliotheca Serbica”, објављен је 2006. године, и садржи: писма, чланке и мемоаре 40 руских аутора. Укупан број томова зависиће од обима одабраних избора: дипломатски извештаји, агентурни извештаји и архивска грађа.

Избор извора за I том је извршио, за штампу припремио и завршни чланак написао А. Л. Шемјакин. *Коментар*, у најбољој занатској традицији руске историографије, написали су А. А. Силкин и А. Л. Шемјакин. Они садрже: нове научне информације, читаве мале биографије и историје институција и догађаја.

Хронолошки извори покривају период дужи од пола века. Писмо И. С. Аксакова, познатог публицисте, словенофила – извор којим I том почиње носи датум и ознаку места: *Петак. 8. јула 1860. г. Београд*. Том затварају успомене кнеза Г. Н. Трубецког, последњег руског посланика (1914–1917) у Србији као независној држави.

Аутори одабраних извора веома се разликују – професионално и политички: научници - слависти, дипломате, књижевници, генерали, официри, припадници словенских организација, учесници револуционарног покрета, путописци, просветитељи, пословни људи, добровољци у Српско-турском рату 1876. године – када је и дошло до првог масовнијег сусрета Срба и Руса.

Садржај извора условило је више чинилаца: специјалистичка знања аутора, дужина њиховог боравка у Србији, њихови службени и приватни суговорници у Србији, као и крајеви које су посетили. Наравно, и сврхе у које су писали. Једни су саопштавали своје прве утиске, док су други настојали да проуче појаве које су уочили и да своје закључке уопште. У ове друге спадају аутори попут П. А. Ровинског, чија су запажања о менталитету Срба издржала пробу времена. Њему уз бок стоје П. А. Кулаковски и Г. Н. Трубецки, који су земљу и људе посматрали изнутра: један као професор на Великој школи, други као дипломатски представник Русије у Србији. Луцидни Л. Д. Троцки, посматрајући босоноги и голоруки српски пук који треба да се супротстави Аустрији, наслућује не само војнички слом Србије него и оне губитке од којих ће опоравак бити тежак и неизванстан.

Уз све поменуте разлике, I том представља *целину*. Извори су груписани око чврсте осовине: „*менталитет српског традиционалног друштва* – његове универзалне карактеристике и *еволуција* у резултату утицаја европских идеја и институција, тј. у процесу модернизације Србије”.

Унутрашњем јединству I тома доприноси и приступ, тачније тон, 40 његових аутора. Ради се о образованим људима, светским путницима, добро упућеним у историју односа Истока и Запада, великих сила и малих народа. Њих је тешко импресионирати. Њихова симпатија према ослободилачкој борби малог словенског народа (на верској истоветности се мање инсистира) је нескривена. Али, отворене су и њихове зебње за будућност српског народа. Они узимају у обзир спољне опасности (Турска, Аустрија, Немачка). Али, указују и на опасности које долазе изнутра: нерад, неконтролисане страсти, митоманија као родно место мегаломаније.

И сам избор извора са њиховим веома акрибичним коментарима обезбеђивао би I тому пројекта *Руси о Србији и Србима* значајно место у обе историографије: и у руској и у српској. На још више место подиже га, ван сваке сумње, *завршни чланак* А. Л. Шемјакина „Традиционално друштво и изазови модернизације. Србија последње трећине XIX – почетка XX в. очима Руса”. И по обиму (стр. 629–670 I тома) и по ширини захвата – то је, заправо, студија чији резиме има карактер историјске дијагнозе.

„Комплекс сведочанстава руских савременика о Србији и Србима”, каже А. Л. Шемјакин, „који је представљен у зборнику (I том – Л. П.), омогућио је да се реконструише онај социокултурни контекст, у коме је текао процес модернизације ‘на српски начин’. Објективни поглед са стране показао је да је, без обзира на значајну државно-политичку еволуцију, српско друштво све до Првог светског рата сачувало свој традиционални карактер. Традиционалне представе о народу и власти, о колективу и личности, о ‘свом’ и ‘туђем’ прожимали су све слојеве друштва,

укључујући значајан део елите. Руски посматрачи су иза квази-демократске фасадне уочавали патријархалне навике и начине поступања – и то како у свакодневном животу тако и у политици. Из сведочанстава руских очевидаца произлази, да реални живот Србије у последњој трећини XIX и почетка XX в. ни издалека није одговарао оним формама, у које настоји да је одене низ савремених српских историчара, у жељи да своју земљу представе као сасвим формирану ‘европску државу’”.

Да би се овакав закључак могао утемељити није био довољан само рад на изворима за I том пројекта *Руси о Србији и Србима*. Биле су потребне године рада у руским, српским и архивима већине балканских земаља – као и праћење историографије на разним језицима. Тај рад је резултирао бројним чланцима и расправама А. Л. Шемјакина о историји Србије, и то у тоталу: држава, уставни, идеологије, политичке странке, друштвени слојеви, политичка култура, посебно – менталитет. Његов дипломски, магистарски и докторски рад била су посвећени Николи Пашићу, као централној политичкој личности у дугом раздобљу од 1868. до 1926. године. Са оваквом спремом, А. Л. Шемјакин је и могао да покаже да се издавањем историјских извора успешно може бавити само одличан познавалац раздобља које извори покривају. За таквог историчара, рад на издавању историјских извора и јесте високо креативан рад.

О појави драгоцене књиге о којој говори овај приказ, српска културна и професионална јавност могла је сазнати из информације Љубинке Милинчић и приказа Зорислава Паунковића. Али, тек би њен превод на српски језик омогућио одјек који она заслужује.

Др Латинка ПЕРОВИЋ

Весник, Часопис за историју, музеологију и уметност Београд, Војни музеј, година LIII, број 34, 156 стр.

Војни музеј у Београду већ деценијама представља институцију од великог научног и општекултурног значаја. Основан је указом кнеза Милана Обреновића 1878. године, а први пут званично за јавност отворен у оквиру крунидбених свечаности краља Петра I Карађорђевића, 21. 9. 1904. Време је мењало његове управнике, инвентар и изложбени простор, али је установа увек опстајала, тако да ни до данас није изгубила ништа од свог научног и националног значаја.

Музеј је, у склопу својих активности, имао и значајну издавачку делатност. Почев од 1954. године издавао је *Весник војног музеја*, часопис који је у кратком временском року стекао наклоност и поверење стручне и научне јавности. Часопис је у континуитету излазио у периоду од 1954. до 1989. године, током кога су објављена 33 броја. Издавање је обустављено 1989. године, када је, због бројних проблема који су притискали друштво, приметно замрла издавачка делатност уопште. Уследио је период дуг готово петнаест година, у коме су наука и култура биле неправедно запостављене, а финансирање њихових подухвата подређено другим приоритетима.

Крајем августа 2007. године, после читавих осамнаест година изашао је и 34. број *Весника*, у потпуно новом руху и са новом редакцијом. Обновљени *Весник* је замишљен као мултидисциплинарни часопис, у коме ће се пре свега налазити